

(1188 senesi cumâde'l-ülâsı, 1774 senesi mâh-ı Temmuz'un beşinci [16] gününde: BA, *Nâme Defteri*, IX, 23-30; BA, *HH*, nr. 58503; BA, *Düvel-i Ecnebiye Defteri*, nr. 83/1, s. 142-152); birincil kaynaklarda ise görüşmenin ikinci günü olan 8 Cemâziyelevvel 1188 (17 Temmuz 1774) antlaşma tarihi olarak gösterilmektedir (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, s. 484, Vâsıf, II, 306). Konunun Şem'dânîzâde gibi değerli bir ikincil kaynağı 17 ve 26 Temmuz'u esas alır (*Mür'i't-tevârih*, III, 24, 27). Başmurahtas olan Ahmed Resmî ise tarih vermez. Ruslar'ın kalelerin terk hususunda direndikleri ve Osmanlı delegelerinin bu durumu sadrazama danışmak istedikleri, ancak buna izin verilmediği ve çaresiz o gün (17 Temmuz) antlaşmayı imzaladıkları şeklinde yapılan açıklamalar (Vâsıf, II, 306; Uzunçarşılı, IV/1, 422) yanılmanın kaynağına işaret etmektedir.

Bazı kaynaklarda görülen, ikinci delege İbrâhim Münib Efendi'nin görüşmeler esnasında dirseğine dayanarak uyukladığı ve bir ara uyandığında herkesin kendisine baktığını görünce sanki müzakereyi takip ediyormuş havasını vermek üzere, "Gelelim tazminat meselesine" diyerek bu konuyu ortaya attığı, halbuki Bükreş görüşmelerinde Ruslar'ın tazminat talebinden vazgeçmiş oldukları ve bu "dirsek keyfi"nin devlete 4,5 milyon rubleye mal olduğu şeklindeki iddia ve suçlamaların da (*Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, 2607-2608; Danişmend, IV, 58) yakıştırmadan öte bir dayanağı yoktur. Ruslar'ın tazminattan vazgeçmedikleri, hatta Bükreş görüşmelerinde 50.000 kese gibi muazzam bir meblağ istedikleri (Vâsıf, II, 243), "ne kadar akçe isterlerse teslimden gayri çare olmadığı" ve sadrazamın Ahmed Resmî Efendi'ye 20.000 keseden aşağısını hem sen sözüzü uzatmadan kabul etmesi şartıyla 40.000 keseye kadar ruhsat vermiş olduğu (Ahmed Resmî, s. 79) bilinmektedir. Tazminat meselesi sona bırakıldığından ve münferiden ele alınarak antlaşmaya da bu şekilde gireceğinden, maddelerin görüşülmesi tamamlandı sıra bu konuya geldiğinde bunun İbrâhim Münib Efendi tarafından gündeme getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Antlaşmanın büyük ölçüde istismara uğrayan ve tartışma yaratan, Ruslar'a Osmanlı Ortodoksları üzerinde himaye hakkı verdiği iddia edilen 7 ve 14. maddelerinin Rusya tarafından kasıtlı olarak yanlış yorumlanmış olduğu artık tarihî bir ger-

çek olarak kabul edilmektedir. İstanbul'da Rus tüccarlar ve Kudüs'e giden hacıların için Rus-Grek itikadında bir kilise açılması, 1772-1773 Bükreş görüşmelerinde Obreşkov tarafından kendi inisiyatifile ortaya atılmış ve kabul edilmemişti (Družinina, s. 221; Davison, *TTK Belleten*, LXIV/239 [2000], s. 217-218). Muhtemelen o sırada üzerinde ısrar edilmeyen bir konu olmasından ötürü Osmanlı kaynakları -özellikle görüşmelerde yer alan Vâsıf Efendi- bu meseleye temas etmez. Küçük Kaynarca görüşmelerinde bu konu tekrar gündeme gelmiş ve antlaşmanın 14. maddesinde ifadesini bulmuştur. Kilise için yapılan Rus-Grek veya Dosografa (= Rosografa) tanımlaması, Ruslar'a tanınan himaye hakkının ne ile kısıtlı olduğunu göstermeye ve meseleyi aydınlatmaya yetmekte olup buna, Rusya'nın Ortodoks kiliseleri ve cemaati üzerinde umumi bir himaye ve müdahale hakkına sahip olduğu gibi başkaca bir anlam yüklemek mümkün değildir (Davison, *TED*, sy. 10-11 [1981], s. 355-356). Antlaşmanın 1775'te Rusya tarafından hazırlanarak basılan resmî Fransızca tercümesinde bu can alıcı ibare tahrif edilmiş ve Rusya'nın "Rum itikadında halka açık bir kilise" (une église publique du rit Grec) kuracağından söz edilmiştir. Böylece antlaşmada geçen Rus kilisesi bir anda Rum kilisesi haline sokulmuştur (Fransızca tercüme, BA, HR.SYS, nr. 1186-1, 2/13). Antlaşmanın genelde hep bu resmî Fransızca metninin ve bundan yapılmış olan İngilizce tercümesinin kullanılmış olması, Rus tahrifatı doğrultusundaki mâlûm yanlış anlamının sorgulanmadan yerleşmesine imkân vermiştir (Davison, *TED*, sy. 10-11 [1981], s. 358). Rusya'nın hıristiyanlarla ilgili kayırcılığının yalnızca işgale uğrayan bölgeler, özellikle -daha önce kendileriyle iş birliği yapmalarından ötürü- Memleketeyn ve Akdeniz adalarındaki ahali için söz konusu edilmiş olduğu açıktır. Hıristiyan ahali üzerindeki himaye hakkının mutlak surette Osmanlı Devleti'ne ait olduğu antlaşmada teyit edilmekte olup müstakil hale gelen Kırım üzerindeki hilâfet hukukunun Ruslar tarafından tanınması kaybını telâfi etmeye de önemli bir kazançtır. İstanbul'da 14. maddede işaret edilen umuma mahsus bir kilise inşası ise gerçekleşmemiştir. Rusya'nın Osmanlı Ortodoksları'nı himaye iddiası 1853 Kırım savaşının çıkış sebepleri arasında yer alır (Adanır, s. 1205-1206) ve bizzat çarın Küçük Kaynarca Antlaşması hakkında yanlış bilgilendiğinin itirafıyla neticelenir

(Davison, *TED*, sy. 10-11 [1981], s. 366). 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı ve dolaşısıyla 30 Mart 1856 Paris Antlaşması ile de bu tür yakıştırmalara resmen bir son verilir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Nâme Defteri*, IX, 23-30; BA, *Düvel-i Ecnebiye Defteri*, nr. 83/1, s. 139-152; BA, *HH*, nr. 58503; BA, A.DVN.DVE (Düvel-i Ecnebiye), nr. 9/10, nr. 9/63; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 9171; BA, HR.SYS, nr. 1186-1, 2/13; Şem'dânîzâde, *Mür'i't-tevârih* (Aktepe), III, 24, 27; Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, İstanbul 1286, s. 71, 77-79; *Enverî Sâdullah Efendi Tarihi* (haz. Muharrem S. Çalışkan, doktora tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 319-325, 361 vd., 473-479, 484, 486; Vâsıf, *Tarih*, II, 207-209, 241-285, 304-306; Hammer, *GOR*, IV, 636-640, 657-658, 661, 681; J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Gotha 1857, V, 958-959; N. Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha 1911, IV, 502, 506-512; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I, 121-174; E. I. Družinina, *Kjuçuk-Kajnardžijskij mir 1774 goda*, Moskova 1955, tür.yer.; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, 2607-2608; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970, s. 27 vd.; N. Itzkowitz - M. Mote, *Mubadele. An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, Chicago-London 1970; Danişmend, *Kronoloji*², IV, 57-58; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1978, IV/1, s. 414-425; Fikret Adanır, "Der Krimkrieg von 1853-1856", *Handbuch der Geschichte Russlands*, Stuttgart 2001, II, 1189-1250; Khristofor İ. Peterson, "Günlük", *Chtenia*, sy. 64, Moskova 1865, s. 313-330; *Muâhedat Mecmuası*, III, İstanbul 1297, s. 254-275; J. L. Wiczynski, "The Myth of Kochuk-Kainardja in American Histories of Russia", *MES*, IV (1968), s. 376-379; R. H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility. The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, XXXV/3 (1976), s. 463-483 (aynı makale için bk. "Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi" [trc. Erol Aköğretmen], *TED*, sy. 10-11 [1981], s. 343-368); a.m.f., "The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca", *BSOAS*, XLII/1 (1979), s. 46-52 (aynı makale için bk. "Küçük Kaynarca Antlaşması'nda 'Dosografa' Kilisesi" [trc. Durdu Mehmet Burak], *TTK Belleten*, LXIV/239 [2000], s. 213-222); Cemal Tukin, "Küçük-Kaynarca", *İA*, VI, 1064-1071; C. J. Heywood, "Küçük Kaynarca", *Eİ²* (İng.), V, 312-313.

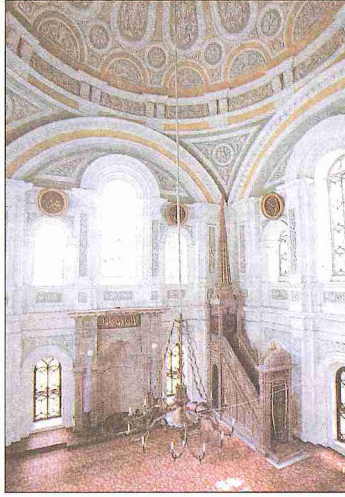

KEMAL BEYDİLLİ

KÜÇÜK MECİDİYE CAMII

İstanbul'da Ortaköy'de Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan cami.

Esas adı Çırağan Camii olan yapı İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında, Ortaköy yakınında, Çırağan Sarayı'nın karşısında ve Yıldız Sarayı'nı çevreleyen korunun Boğaz girişi yanındadır. Camiye "küçük" de-

Küçük Mecidiye Camii ve içinden bir görünüşü

nilmesinin sebebi, aynı padişahın hayratı arasında Büyük Mecidiye adıyla anılan Ortaköy Camii'nin de yer almasıdır. Avlu kapısı üstündeki, dönemin şairlerinden Ziver Bey (Paşa) tarafından yazılan dört satırlık manzum kitâbesinde, "... Yaptı sarayı nezdine bir câmi-i vâlâ ..." dediğine göre camiyi Sultan Abdülmecid, sarayının yakınında 1265'te (1849) inşa ettirmiştir. Pars Tuğlacı'ya göre cami mimar Nikoğos Balyan tarafından yapılmıştır. Ancak Nikoğos'un kardeşi olan Sarkis Balyan, 1857'de yayımlanan bir makalede Çırağan Camii'nin Garabed Balyan tarafından yapıldığını bildirmiştir. *İstanbul Ansiklopedisi*'nde "Nikoğos Balyan" maddesini yazan Kevork Pamukçıyan ise Çırağan Camii'nin mimarı olarak Nikoğos Balyan'ı gösterir. Bu durumda caminin Balyanlar'dan hangisi tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Cami, bir yerleşim yerinin içinde olmadığına göre tam karşısında sahilde inşa edilmiş Çırağan Sarayı'nın bir eki olarak düşünülmüş olmalıdır. Sultan Abdülmecid burada, II. Mahmud'un yaptırmış olduğu eski Çırağan Sarayı'nın yerine şimdi otele dönüştürülmüş olan Çırağan Sarayı'nı yaptırmıştır. Arkadaki geniş koruluk bir bakıma sarayın has bahçesi durumunda olduğundan zafer takı biçiminde bir köprü ile bağlanmıştır. Bu sebeple caminin, Çırağan Sarayı hizmetlileriyle arkadaki korulukta II. Abdülhamid devrinde Yıldız Sarayı ve müştemilâtı kurulduktan sonra buradaki hizmetlilerce kullanıldığı tahmin edilebilir.

Küçük Mecidiye Camii basit kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bir mekândan ibarettir. Giriş tarafında bulunan son cemaat yerinin iki yanında bir kasr-ı hümayun vardır. Caminin genel görünümü klasik Türk mimarisine aykırı bir estetiğe sahiptir. En ilgi çekici tarafı minaresidir. Bu minarenin yuvarlak bir taş gövdeyi taşıyan şerefesi basit çıkmalara oturan sütunlu bir galeriyle sarılmıştır. Sütunların aralarındaki kemerler gotik üslubundadır. Sütunların üstünde bulunan bir sakıf bu şerefeyi korumaktadır. Minarenin kürsü kısmı dikkate değer bir özelliğe sahip değildir.

Ana mekân da caminin son cemaat yerinin üstünde ve yanlarında bulunan kasr-ı hümayun gibi devrin zevkine uygun nakışlarla bezenmiştir. Minber ve kürsü pembe renkte taşlardan işlenmiş, mihrap ise genel mimariye uygun olarak aynı üslûpta bezenmiştir. Yapının etrafını çevi-

Küçük Mecidiye Camii'nin vaaaz kürsüsü

ren bir avlu duvarı dışında ayrıca eki yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1312, s. 290; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 62-63; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'at Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 31-132, rs. 122; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 46; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 196-198; Kevork Pamukçıyan, "Nikoğos Balyan", *İst.A*, IV, 2092-2093.

SEMAVİ EYİCE

KÜÇÜK MECMUA

1922-1923 yıllarında yayımlanan haftalık fikir, edebiyat ve siyaset dergisi.

Ziya Gökalp tarafından, iki yıllık Malta sürgünlüğü dönüşü İstanbul'da tutunamaması, Ankara'da ise o sırada gerekli ilgiyi bulamaması üzerine gittiği Diyarbakır'da, matbuat umum müdürü olan arkadaşı Ağaoğlu Ahmet vasıtasıyla Ankara hükümetinin tasvibi ve bir miktar maddî yardım alınarak çıkarılmıştır. Dergi hemen tamamen Ziya Gökalp'in eseri olarak şekillenmiş, imkânları sınırlı bir çevrede yayımlanmasına rağmen Gökalp'in olgunluk dönemi fikrî verimlerini ihtiva etmesiyle dikkatleri çekmiştir.

Dergide Ziya Gökalp dışında imzasına en çok rastlanan kişiler Ali Nüzhet (Gökşel) ve Binbaşı Hâlis Bey'dir. Gökalp'e yardımcı olan gençlerin başında gelen Ali Nüzhet şehirdeki sosyal ve kültürel faaliyetlerle ilgili haberler, kitap tanıtma yazıları ve hikâyeleriyle; Hâlis Bey ise "Kumuk İli" ve "Diyarbakır Âbidelerinden" başlıklı seri makaleleriyle yer almıştır. Çelik, Demir ve (***) imzalarını kullanan Albay Basri Bey daha çok "Kahramanlık Sayfaları" genel başlığı altında yayımladığı yazılarıyla, Ali Canip (Yöntem) bir, Yahya Saim (Ozanoğlu) üç şiiriyle görünmüş, ayrıca İhsan Hâmid (Tigrel), Hâmid Zülfü (Tigrel), Said Nazif (Ozankan), Recep Ferdi (o zamanki Diyarbakır Valisi Hüseyin Mazhar Bey), Mustafa İskender, Reşat Hayrettin, Cahide Vehbi, İbrahim Halil (Tüzün, Diyarbakır Hastahanesi bakteriyoloğu), Mustafa Şevki (Ekinci), Osman Recai (Ocak), Doktor Gafur Nüzhet ve kızı Nezihe Gafur, Harputlu Fethi, Çubukçuzade Mehmed Sıdkı (Akozan) gibi imzalar yazı ve şiirleriyle dergiyeye katılmışlardır.

Küçük Mecmua'da Ziya Gökalp'in sosyoloji, felsefe, Türk medeniyeti tarihi, li-